सुगन्धवालको असल खेती तथा संकलन अभ्यास

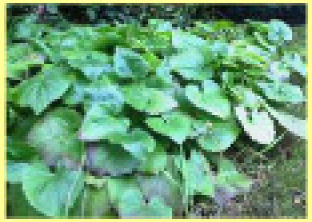

वानस्पतिक पहिचान

वैज्ञानिक नाम: भ्यालेरियाना जटामान्सी जोन (Valeriana jatamansii Jones.)
परिवार: भ्यालेरियानेसी (Valerianaceae) अन्य नाम: इन्डियन भ्यालेराइन, भ्यालेराइन, मस्कवल,
स्थानीय नाम: समायो, सुगन्धवाल, नक्कली जटामसी, सिमजरी, (नेपाली) तागरा, तगर (संस्कृत)
प्रयोग हुने भाग: जरा, काण्ड, पात

औषधीय प्रयोग

यसलाई हिस्टेरिया निको पार्न, स्नायु प्रणाली सुधार्न र पेटको वायु समन गर्न पनि प्रयोग गरिन्छ । यसबाट बन्ने औषधिमा भालेपोट्राइट्स नामक रसायन पाइन्छ जुन इरिडोइडका मोनोटर्पिनिक समूह भित्र पर्दछ । यसलाई दुखाइ कम गर्ने औषधि मेप्रोबोमेट जस्तो प्रयोग गर्न सकिन्छ । यसमा भएको कुर्कुमिन भन्ने रसायनले मुन्मिने कम गर्छ । यसमा भएको अल्कालोइडले पेट निको पार्ने, निन्द्रा लगाउने, छारे रोग, रक्तचापलाई ठीक पार्ने र उदासीपन निको पार्न सहयोग गर्दछ ।

अन्यप्रयोग

यसको जरामा करिब ० .५ देखि १ प्रतिशत तेल हुन्छ । यो सुगन्धित हुनाले सौन्दर्य प्रसाधनहरु स्याम्पु, सेन्ट आदि बनाउन प्रयोग गरिन्छ । अगरबत्ती जस्ता धुपहरू बनाउन पनि यसको प्रयोग हुन्छ । यसको पातको तरकारी खाने पनि गरिन्छ ।

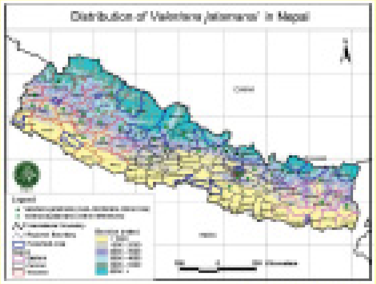

स्रोत: ESON, 2009

पारिस्थितिकीय विशेषता र उत्पादन क्षेत्र

यो प्रजाति अफगानिस्तान, भारत, नेपाल, चीन र म्यानमारको हिमाली क्षेत्रमा पाइन्छ । नेपालको उपोष्णदेखि शीतोष्ण क्षेत्रका १५००-३००० मी. समुद्री उचाईमा पूर्वदेखि पश्चिमसम्ममा पाइन्छ । सुगन्धवाल बहुवर्षीय झार वर्गको वनस्पति हो जुन जंगलका ढुङ्गाका सेपिला खुला चौरहरूमा, बारीका कान्लाहरूमा उम्रिन्छ । हल्का बलौटे र मलिलो माटोमा यो वनस्पति सजिलै हुर्किन्छ । ओखर, काफल, पैयुँ, धुपी, गोब्रे सल्लो, लेकाली, खस्रु, गुराँस, बाँझ आदिको जंगलमा यो प्रजाति प्रशस्त पाइन्छ ।

नेपालमा उपलब्धता

नेपालका मध्य पहाडी र उच्च हिमाली क्षेत्रका ५४ जिल्लाहरूमा यो वनस्पति भेटिएको छ । ती जिल्लाहरू दार्चुला, बैतडी, डडेल्धुरा, हुम्ला, बझाङ, डोटी, बाजुरा, अछाम, मुगु, जुम्ला, कालिकोट, दैलेख, डोल्पा, जाजरकोट, रुकुम, सुर्खेत, सल्यान, रोल्पा, प्युठान, मनाङ, मुस्ताङ, म्याग्दी, गुल्मी, गोरखा, अर्घाखाँची, लमजुङ, कास्की, पर्वत, स्याङ्जा, पाल्पा, तनहुँ, दाङ, रसुवा, नुवाकोट, धादिङ, सिन्धुपाल्चोक, काठमाडौं, भक्तपुर, ललितपुर, मकवानपुर, काभ्रे, दोलखा, रामेछाप, सिन्धुली, सोलुखुम्बु, ओखलढुङ्गा, खोटाङ, उदयपुर, भोजपुर, संखुवासभा, धनकुटा, तेह्रथुम, ताप्लेजुङ, पाँचथर, इलाम हुन् ।

वानस्पतिक विवरण

यो बहुवर्षीय झार वर्गको वनस्पति हो । करिब १५-३० से.मी. अग्लो हुने यो बिरुवाको जमिनमुनिको काण्ड ५-६ से.मी. लामो र १ से.मी.सम्म मोटो हुन्छ । फेदतिरको पातको दाँत मुटु आकारको १-८ से.मी. लामो हुन्छ । पातको छेउ दाँती परेको र केही रौं भएको हुन्छ । पातको माथिल्लो पाटामा रौंहरू हुन्छन् । एउटै फूलमा भाले र पोथी हुन्छ र १५-४५ से.मी. लामो फूलको काण्डमा गुजमुज्ज परेर फुलेका हुन्छन् । फूलको रंग हल्का रातो वा सेतो हुन्छ । फूल ५ मि.मि. लामो हुन्छ जसको ३-४ वटा मसिना धुवादार रेसा पलाएको हुन्छ । ३-५ मि.मि. लामो पत्रदलको टुप्पो चुच्चो परेको हुन्छ । पुंकेशर ४ वटा कोष भएको हुन्छ । फल बीउ मसिना अण्डाकार १-५ मि.मि. लामा र १ मि.मि. चौडा रौंहरूले ढाकिएको हुन्छ । जमिनमुनिको काण्ड तेर्सो परेको र केही मोटो हुन्छ । जसबाट गुजुमुज्ज परेका जराहरू जमिनमुनि गाडिएका हुन्छन् । फललाई चिमलको भुवाजस्तो सेतो रेसाहरूले ढाकेका हुन्छन् ।

औषधीय भागको गुणहरू

सुकेका जमिनमुनिको काण्ड बेलनाकार र केही खुम्चिएको हुन्छ । यो ५ देखि ८ से.मी.सम्म लामा र ५ देखि ७ मि.मि.सम्म चौडा हुन्छ । यस्ता काण्डबाट धेरै मसिना जराहरू पलाएका हुन्छन् । तिनीहरू १ देखि ७ से.मी.सम्म लामा र ०.५ देखि १ मि.मि.सम्म मोटा हुन्छन् । काण्डको वरिपरी पुराना पात र जराका ठोसाहरू स्पष्ट देखिन्छन । बाहिरबाट हेर्दा गाढा खैरो र काटेर भित्र हेर्दा हल्का खैरो पहेंलो हुन्छन । भाङ सुँघ्दा गनाउने बास्ना आउँछ र स्वाद तितो हुन्छ ।

खेतीको आर्थिक आकलन

उत्पादन लागत प्रति हेक्टर एक लाख ३८ हजार रुपैया पर्दछ र एक वर्षको अन्तरालमा संकलन गरिएको कच्चा-पदार्थको मूल्य दुई लाख ३४ हजार रुपैया पर्दछ । यसरी हिसाब गर्दा कुल नाफा ९६ हजार रुपैया प्रति वर्ष प्रति हेक्टर पाइएको छ ।

खेती तथा संकलन समय तालिका फूल फुल्ने समय : चैत-वैशाख

फल्ने समय : वैशाख-जेठ

जमिनमुनिको काण्डको कटिङ : मंसिर-पुष

रोप्ने समय : जेठ-असार

संकलन समय : असोज-कात्तिक

बिउ छर्ने समय : फागुन-चैत

प्राकृतिक बासस्थानबाट संकलन गर्दा अपनाउनु पर्ने नियम

राजस्व

वन नियमावली २०५१, परिच्छेद तीन र पाँचौ संशोधन

नियमावली २०६२ बमोजिम सुगन्धवालको जराको

राजस्व रु. १५ प्रति के.जी. तिर्नु पर्नेछ

आधिकारिक निकाय

सुगन्धवालको संकलन अनुमति, राजस्व संकलनका कच्चा तथा प्रशोधित उत्पादनको लागि निम्नानुसारको सरकारी निकायहरू परिचालित छन् ।

क्र.स. कामको विवरण आधिकारिक निकाय

१. संकलन अनुमति वन विभाग, सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह
२. राजस्व संकलन वन विभाग, सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह
३. छोड पुर्जी वन विभाग
४. स्थानीय कर जिल्ला विकास समिति
५. उद्गमको प्रमाणपत्र नेपाल उद्योग वाणिज्य महासंघ
६. उत्पादन प्रमाणपत्र वनस्पति विभाग र वन विभाग
७. निर्यातको प्रमाणपत्र उद्योग विभाग
८. निर्यात शुल्क भन्सार कार्यालय

नेपाल सरकार
वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय
वनस्पति विभाग
थापाथली, काठमाडौं
२०७१

PTB